

Г Л А С

CDXXVIII

ОДЕЉЕЊЕ ИСТОРИЈСКИХ НАУКА

КЊИГА 18

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

GLAS

CDXXVIII

CLASSE DES SCIENCES HISTRIQUES

N° 18

Reçu à la VI séance de la Classe des sciences historiques le 28 juin 2017

Rédacteur

MIHAILO VOJVODIĆ
Membre de l'Académie

BEOGRAD
2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

Г Л А С

CDXXVIII

ОДЕЉЕЊЕ ИСТОРИЈСКИХ НАУКА

КЊИГА 18

Примљено на VI скупу Одељења историјских наука од 28. јуна 2017. године

У р е д н и к
академик
МИХАИЛО ВОЈВОДИЋ

БЕОГРАД
2018

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнез Михаилова 35

Технички уредник
Мира Зебић

Лектор
Младенка Савичић

Коректори
Невена Ђурђевић
Снежана Крсичић-Букарица

Тираж
300 примерака

Штампа
ПЛАНЕТА ПРИНТ, Београд

C A Д P Ж A J

Михаило Војводић, <i>Милораг Екмечић (1928–2015)</i>	1
Василије Ђ. Крестић, <i>Бечкеречки програм</i>	9
Vasilije Dj. Krestić, <i>Bečkerek Programme</i>	18
Десанка Ковачевић-Којић, <i>Двојно књиговодство у Дубровнику и Бенко Котруљевић (нови погледи)</i>	19
Desanka Kovačević-Kojić, <i>Double Entry Bookkeeping in Dubrovnik and Benko Kotruljević (New Aspects)</i>	34
Михаило Војводић, <i>Србија и балкански ратнови</i>	37
Mihailo Vojvodić, <i>Serbia and the Balkan Wars</i>	48
Гојко Суботић, <i>Ко су биле монахиње Јефимија и Евпраксија из најпачице на влашцијаници манастира Пућине?</i>	51
Gojko Subotić, <i>Who Were Nuns Jefimija and Evpraksija From the Inscription on the Epitaphion of Putna Monastery?</i>	61
Љубодраг Димић, <i>Повраћац у Европу. Југославија и питање европске безбедности на преласку из 60-их у 70-е године XX века</i>	63
Ljubodrag Dimić, <i>Return to Europe. Yugoslavia and the Question of European Security at the Turn of the Decade – from the 1960s to the 1970s</i>	95
Славенко Терзић, <i>Скадарски вилајет у другој половини XIX века. Опис руског конзулата у Скадру 1876. године</i>	97
Slavenko Terzić, <i>Vilayet of Skadar in the Second Half of the 19th Century. Description of the Russian Consulate in Skadar in 1876</i>	110

Рајко Кузмановић, <i>Улога науке и академија у развоју друштва</i>	111
Rajko Kuzmanović, <i>The Role of Science and Academies in the Development of the Society</i>	121
Christer Jorgensen, <i>Igniting the East. The Causes and Consequences of the 1875 Peasant Revolt in Bosnia-Herzegovina</i>	123
Кристер Јоргенсен, „Запалили и стојок“. Узроци и последице Босанско-херцеговачког устанка 1875. године	148
Душан Т. Батаковић, <i>Нови ревизионизам и стари стереотипи? Историографија о Србима и Србији након 1991. године</i>	149
Dušan T. Bataković, <i>New Revisionism and Old Stereotypes? On post-1991 Historiography on Serbs and Serbia</i>	170
Срђан Рудић, <i>Брачне везе босанске власите</i>	173
Srđan Rudić, <i>Marital Links of Bosnian Nobility</i>	188
Душан Берић, <i>Средњовековни почеци мађаризације</i>	189
Dušan Berić, <i>The Medieval Beginnings of Magyarization</i>	207
Марица Маловић Ђукић, <i>Которска патрицијска породица Бисте у средњем веку (14. и 15. век)</i>	209
Marica Malović Đukić, <i>Kotor Patrician Family of Biste in the Middle Ages (14th and 15th Centuries)</i>	222
Никола Б. Поповић, <i>Негоумице о Начертанију</i>	225
Nikola B. Popović, <i>Dilemmas About Načertanije</i>	251
Слободан Шоја, <i>La saga napoléonienne en Bosnie dans l'histoire et la littérature</i>	253
Слободан Шоја, <i>Наполеонска сага у Босни у историји и књижевности</i>	264
Маја Лаковић, <i>Руско посланство у Константинопољу и грчко-бугарски црквени спор (1856–1861)</i>	267
Maja Laković, <i>Russian Embassy in Constantinople and Greek-Bulgarian Ecclesiastical Dispute (1856–1861)</i>	280
Бранко Бешлин, <i>Борба либерала за превласћу у Друштву српске словесности и Матици српској (1864–1866)</i>	281
Branko Bešlin, <i>Struggle of Liberals for the Supremacy at the Society of Serbian Letters and Matica srpska (1864–1866)</i>	298

Борђе Микић, <i>Италијанизација у Трсту и околини у другој половини XIX века</i>	301
Đorđe Mikić, <i>Italianisation in Trieste and the Environs in the Second Half of the 19th Century</i>	327
Неделько В. Радосављевић, <i>Српска православна црквеношколска оштина у Мостару</i>	329
Nedeljko V. Radosavljević, <i>Serbian Orthodox Church-Educational Municipality in Mostar</i>	349
Константин В. Никифоров, <i>Короткий балканский век перед Великой войной</i>	351
Константин В. Никифоров, <i>Крајњи балкански век уочи Великог рата</i>	361
Милош Ковић, <i>Босна и Херцеговина и Сарајевски атентат у британској штампи (29. јун – 2. јул 1914)</i>	363
Miloš Ković, <i>Bosnia and Herzegovina and the Sarajevo Assassination in the British Press (29 June – 2 July 1914)</i>	372
Александар Растовић, <i>Сетон Војсон о српској политичкој елити</i>	375
Aleksandar Rastović, <i>Seton-Watson About the Serbian Political Elite</i>	395
Петар В. Крестић, <i>Александар Арнаутовић, Из предгробних мемоара (Рат/Војска/Кабинет министара/Бугарски рат/Албанија/Посланство у Паризу)</i>	397
Petar V. Krestić, <i>Aleksandar Arnautović, From Pre-Grave Memoirs (War/Army/Minister's Cabinet/Bulgarian war/Albania/Embassy in Paris)</i>	413
Душан Топаловић, <i>Развој шведско-српских трговинских веза и конзуларних односа до 1914. године</i>	415
Dušan Topalović, <i>Review of Development of the Swedish-Serbian Trade and Consular Relations Until 1914</i>	441
Боривоје Милошевић, <i>Владимир Ђоровић на Велеиздајничком процесу у Бањој Луци 1915–1916. године</i>	443
Borivoje Milošević, <i>Vladimir Ćorović at the High-treason Process in Banja Luka in 1915–1916</i>	460
Биљана Вучетић, <i>Стенли Харти Озборн, амерички лекар у Србији 1915. године</i>	461
Biljana Vučetić, <i>Stanley Hart Osborn, An American Doctor in Serbia in 1915</i>	475

Jean-Paul Bled, <i>Le mythe de François-Joseph</i>	477
Жан-Пол Блед, <i>Франц Јозеф и његов мит</i>	484
Јована Шалјић, <i>Осман Ђикић и његов џајрећ</i>	485
Jovana Šaljić, <i>Osman Đikić and his Struggle</i>	500
Горан Латиновић, <i>Југословенско-италијански економски односи (1934–1936)</i>	501
Goran Latinović, <i>Yugoslav-Italian Economic Relations (1934–1936)</i>	510
Мира Радојевић, <i>Демокрајтска сјџранка и Сјоразум Цвејковић–Мачек</i>	513
Mira Radojević, <i>Democratic Party and the Cvetković–Maček Agreement</i>	531
Драга Мاستиловић, <i>Срби из долине Неретве и Сјоразум Цвејковић–Мачек 1939. ѓодине</i>	533
Draga Mastilović, <i>Serbs From the Neretva Valley and the Cvetković–Maček Agreement of 1939</i>	549
Војислав Павловић, <i>Мисија Вилијема Донована на Балкану, јануар–фебруар 1941.</i>	551
Vojislav Pavlović, <i>Mission of William Donovan in the Balkans January–February 1941</i>	564
Зоран Лакић, <i>Црна Гора у научном гјелу академика Милорада Екмечића</i>	565
Zoran Lakić, <i>Montenegro in the Scientific Work of Academician Milorad Ekmečić</i>	572
Е. Ју. Гуськова, <i>Сообщения ЦК КПЮ о состоянии межнациональных отношений в республиках Югославии в первое десятилетие после второй мировой войны</i>	573
Јелена Гускова, <i>Извештаји ЦК КПЈ о сјању међунационалних односа у рејубликама Југославије у првој деценији после Другог свејског рајта</i>	586

Одељење историјских наука Српске академије наука и уметности посвећује овај број Гласа академику Милораду Екмечићу који је у њој провео више деценија најпре као члан ван радног састава, да би потом био преведен у статус редовног члана. Академик Милорад Екмечић је био оснивач и дугогодишњи председник њеног Одбора за историју Босне и Херцеговине и члан више других одбора. Са успехом је обављао и дужност члана њеног Председништва. Академик Екмечић је био један од најугледнијих српских историчара, чије стваралаштво представља научну заоставштину немерљиве вредности. Његови радови јединствени су по богатој подлози која му је послужила за аналитичко расуђивање и синтетичко излагање. Оригинална тумачења и бриљантни закључци, исказани једноставним али изражајним језиком, зрачили су код њега особитом свежином.

Овај зборник садржи 33 оригинална рада и уводни рад посвећен академику Милораду Екмечићу. Потпуна библиографија радова академика Екмечића објављена је у традиционалној серији библиографија угледних академика.

Редакциони одбор

ЧЛАНОВИ РЕДКЦИОНОГ ОДБОРА:

МИХАИЛО ВОЈВОДИЋ, уредник
ВАСИЛИЈЕ КРЕСТИЋ
ДЕСАНКА КОВАЧЕВИЋ-КОЈИЋ
ГОЈКО СУБОТИЋ
ЉУБОДРАГ ДИМИЋ
СЛАВЕНКО ТЕРЗИЋ
МИЛОШ КОВИЋ, секретар

ДУШАН ТОПАЛОВИЋ

РАЗВОЈ ШВЕДСКО-СРПСКИХ ТРГОВИНСКИХ ВЕЗА И КОНЗУЛАРНИХ ОДНОСА ДО 1914. ГОДИНЕ

А п с т р а к т. – У раду је дат преглед развоја трговинских веза и конзуларних односа између Краљевине Шведске и Краљевине Србије у периоду до почетка Првог свјетског рата с посебним освртом на закључење трговинске конвенције између двије земље у априлу 1907. године. Рад је утемељен на анализи обимне и разноврсне архивске грађе, новинских чланака, савремене трговинске статистике и периодике те релевантне научне литературе, шведске и српске провенијенције.

Кључне ријечи: Шведска, Србија, трговински уговор, почасни конзулати, трговинска размјена

I

Темељни атрибути међународног субјективитета једне државе огледају се у њеном праву да успоставља дипломатске везе и закључује билатералне уговоре с другим државама.¹ Како је још у периоду формалне аутономије (1830–1878) засновала ембрион своје дипломатске службе, пред Кнежевином Србијом се након стицања самосталности 1878. године поставио задатак да ту основу надгради и прилагоди новонасталим околно-

¹ Р. Распоповић, „Велике силе и проблем суверености балканских земаља“, *Национални идентитет и суверенитет у Југоисточној Европи*, међународни научни скуп 8–10. децембар 1999, Сустрет цивилизација на Балкану, Зборник радова 19/1, Историјски институт Српске академије наука и уметности, Београд 2002, 149.

стима.² У жељи да што прије раскине с горким наслијеђем из претходног периода с којим је остала везана чланом XXXVII Берлинског уговора,³ Србија је у наредним годинама закључила билатералне уговоре (махом трговинске и конзуларне) с низом држава од којих су неке биле знатно удаљене од ње. Ипак, тежиште дипломатских активности на уређењу својих односа са другим државама у том првом периоду након осамостаљења, политички врх Србије је усмјерио према државама у свом окружењу и великим силама.⁴ Окупиран тим радом, уређење својих односа са удаљеним краљевинама Скандинавског полуострва политички врх Србије тада је одложио за нека боља времена.⁵ Своје дипломатске односе са овим државама Србија ће у наредним деценијама одржавати преко дипломатских представништава у трећој земљи те повременим слањем ванредних дипломатских посланстава у мисије специјалног карактера. Србија ће временом у њима отворити своје почасне конзулате чији дјелокруг рада се углавном сводио на успостављање и унапређење трговинских веза.⁶

² Први корак у том смјеру направљен је почетком новембра 1878. године доношењем „Закона о дипломатским представницима у иностранству“, чиме је кадровска структура српске дипломатске службе на страни прилагођена важећим међународним стандардима. Посао на формирању и организацији дипломатске службе настављен је и у току наредних мјесеци. Тако је, на свом засједању од 27. јануара 1879. године Народна скупштина усвојила „Закон о дипломатским заступништвима и о конзулатима српским у иностранству“, чиме је, пак, био ударен темељ будућем развоју српске дипломатске мреже на страни. Посебан значај у том погледу припада првом члану овог закона којим је предвиђено да се, „поред већ установљених дипломатских заступништава у Бечу, Букурешту и Цариграду, нова заведу још и у Атини, Берлину, Лондону, Паризу, Петрограду, Риму, Цетињу и у Бугарској“. Овим законом је установљена и посебна конзуларна служба, која до тада уопште није постојала. *Српске новине*, у Београду, недеља, 29. октобра 1878, бр. 240; *Српске новине*, у Београду, уторник, 23. јануара 1879, бр. 17. Приликом кориштења домаће грађе, све датуме у тексту, изузев разумије се у сигнатурама, наводили смо по новом календару.

³ Овим чланом Берлинског уговора на снази су задржани постојећи трговински и конзуларни односи све док се не замјене новим билатералним уговорима. *Српске новине*, у Београду, четвртак 10. август 1878, бр. 177.

⁴ D. Milić, “Serbia’s Economic Relations with European Countries until World War I”, Европа и Срби: међународни научни скуп 13–15. децембра 1995, Историјски институт Српске академије наука и уметности, Зборник радова књ. 13, Београд 1996, 406. М. Војводић, „Рад Стојана Новаковића на закључењу железничке и трговинске конвенције између Србије и Турске (1887–1888)“, *Изазови српске спољне политишке (1791–1918)* огледи и расправе, Историјски институт књ. 4, Београд 2007, 143. Ђ. Лопандић, *Конзуларни односи Србије (1804–1918)*, Београд 2007, 180–185.

⁵ Уколико изузмемо Русију, у чијем саставу се од 1809. године налазила Финска, од завршетка Наполеонових ратова 1814. године до иступања Норвешке из уније са Шведском почетком јуна 1905. године, у Скандинавији су постојале двије државе: Краљевина Данска и Уједињено Краљевство Шведске и Норвешке.

⁶ Више о томе у: Д. Топаловић, „Рад шведске дипломатије на заштити интереса Краљевине Србије у Турској у другој половини Првог свјетског рата“, *Архив часопис Архива Југославије*, година XVII, број 1–2, Београд 2016, 92–98.

Након што је у октобру 1897. године у главном граду Норвешке, Кристијанији, почео са радом први српски конзулат у Скандинавији,⁷ Краљевина Србија је у априлу 1900. године отворила свој почасни конзулат и у Стокхолму, пријестоници Уједињеног Краљевства Шведске и Норвешке. Дужност почасног конзула том приликом повјерена је Ерншту Хедину (Ernst Hedin), директору шведске филијале америчке осигуравајуће куће „Гресхам“.⁸ Ако је пак судити по билансу остварене трговинске размјене између Србије и Шведске током првих година његовог конзуловања, стиче се утисак да Хедин није много учинио на том пољу. Наиме, на први помен трговинске размјене између двије земље наилазимо тек 1905. године, што значи пет година након што је он ступио на своју дужност. Према подацима које у вези с тим пружа шведска трговинска статистика, те године из Србије је увезено робе у вриједности од 877 круна, док је вриједност шведског извоза у Србију износила 855 круна. Поред 350 килограма плуте и 202 литара вина, из Србије је тада увезено и 886 килограма суве шљиве. Већ следеће године налазимо да је на шведско тржиште испоручено нових 65. 185 килограма суве шљиве у вриједности од 37. 807 круна. С друге стране, ако занемаримо суму од 10 динара коју је нотирала српска трговинска статистика, Швеђани те године уопште нису извозили у Србију.⁹ Имајући у виду ове околности, шведска влада је у марту 1907. године упутила позив српској влади да ступе у преговоре око закључења трговинског уговора.¹⁰

⁷ Дужност почасног конзула у Норвешкој обављао је Ларш Кристијан Јакобсен, директор филијале америчког осигуравајућег друштва „Њу Јорк“ у Кристијанији. Јакобсен се у марту 1900. године одатле преселио у Париз, а да о томе претходно није обавјестио српску владу, након чега је одлучено да се овај конзулат укине. *Riksarkivet* (даље RA), Grupp: 17, Afd: EE, Mål: Kristiania, Serbiska konsuler i Norge, UD: s arkiv, 1902 års dossiersystem, v. 1030.

⁸ Иза Хединовог наименовања стајао је око пола године дуг дипломатски процес. Наиме, српски посланик у Бечу Михаиловић, 19. октобра 1899. године саопштио је свом шведском колеги да његова влада има намјеру да у Стокхолму отвори почасни конзулат за Шведску, те да дужност конзула повјери Ерншту Хедину. Након што је у Стокхолму извршена уобичајена провјера његове подобности и дата формална сагласност, краљ Александар I Обреновић му је у јануару 1900. године издао патентну диплому коју је краљ Оскар II 14. априла 1900. године потврдио егзекватуром о његовом прихватању. RA, Beskickningsarkiv i Wien F2A, 1902 års dossiersystem, v. 131; RA, Grupp: 17, Afd: EE, Mål: Stockholm, Serbien, UD: s arkiv, 1902 års dossiersystem, v. 1030.

⁹ Bidrag till Sveriges officiella statistik, F) Handel. Kommerskollegii underdåniga berättelse för år 1905, Stockholm 1906, 138 и 146; Bidrag till Sveriges officiella statistik, F) Handel. Kommerskollegii underdåniga berättelse för år 1906, Stockholm 1907, 147 и 157; Статистика спољашње трговине Краљевине Србије за 1906. годину, књ.1, Царинска управа Министарства финансија, Београд 1907, XII – XIII.

¹⁰ Д. Ђорђевић, *Царински райи Аусџро–Уџарске и Србије 1906–1911*, Историјски институт, Југословенске земље у XX веку, књига 1, Београд 1962, 330.

II

С обзиром на базну оријентацију своје привреде, на економској карти Европе почетком XX вијека углавном су преовладавале индустријске и аграрне скупине држава. Поред њих, постојала је и мања група држава чија привреда је почивала на извозу сировина и полуфабриката у индустријски развијене земље.¹¹ Типичан представник те групе била је Норвешка, док се Шведска у другој половини XIX вијека успјела преобразити у индустријски развијену земљу са уско специјализованим гранама индустријске производње које су махом почивале на домаћим иноваторским рјешењима.¹²

Ако се као основни параметар степена индустријског напретка једне земље узме просјечна производња сировог гвожђа и челика по глави становника, Шведска је у периоду од друге деценије XIX вијека до почетка Првог свјетског рата заузимала шесто мјесто у свијету, а пето у Европи.¹³ Према подацима до којих је упоредном анализом дошао један шведски историчар, у шведској индустрији је у првој деценији XX вијека било упошљено око 32% становништва док је тај удио 1850. године износио свега 9%. У истом периоду удио становништва које се бавило трговином порастао је са 2 на 13%, док је укупни извоз земље порастао за цијелих тринаест пута. Главни шведски извозни производи почетком XX вијека били су: папирна маса, папир, шибице, те разне врсте машина, оруђа, алата и других израђевина од квалитетног шведског челика.¹⁴

Србија је у економском погледу била пак, „једна од оних малих неразвијених земаља која се у време експанзије монополског капитализма крајем XIX и почетком XX века налазила у прилично незавидном економском и политичком положају“.¹⁵ Огромну већину њеног становништва чинили су сељаци.¹⁶ Оваква социјална структура становништва за дуги низ година одређила је правац српске спољне трговине. Неразвијена, али са значајним природним ресурсима, Србија је с друге стране представљала идеално тржиште за пласман страног капитала и њихове индустријске робе.¹⁷ Већ од самог почетка свог самосталног битисања (1878),

¹¹ М. Војводић, *Србија у међународним односима крајем XIX и почетком XX века*, Српска академија наука и уметности, Посебна издања, књ. DLXXXIV, Одељење историјских наука, књ. 13, Београд 1988, 1.

¹² Више о томе у: L. Magnusson, *Sveriges ekonomiska historia*, Falun 1996, 301–341; L.-A. Norberg, *Sveriges historia under 1800 – och 1900 – talen*, Klippan 2000, 53–58.

¹³ Д. Милић, *Стирани капитал у рударству Србије до 1918*, Историјски институт у Београду, Југословенске земље у XX веку, књига 4, Београд 1970, 14.

¹⁴ N. Gruvberger, ”Det industriella genombrottet”, *Den svenska historien. Industri och folkkrörelser 1866–1920*, 9, Stockholm 1968, 118.

¹⁵ М. Војводић, *Србија у међународним односима крајем XIX и почетком XX века*, 6.

¹⁶ М. Екмечић, *Стиварање Југославије 1790–1918*, II, Београд 1989, 60–61.

¹⁷ М. Војводић, *Србија у међународним односима крајем XIX и почетком XX века*, 7.

Србија се нашла у потпуној сфери економског и политичког утицаја су-сједне Аустроугарске монархије. Овакво стање ће потрајати до промјене владајуће династије 1903. године, када се низом планских мјера Србија почиње дистанцирати од свог моћног сусједа. Аустроугарска је на то одговорила наметањем Царинског рата 1906. године, али је српска влада низом енергичних мјера успјела да разбије блокаду и пласира своје производе на нова тржишта.¹⁸ Једно од нових, српској извозној роби до тада готово непознато тржиште, било је и скандинавско.¹⁹

Након што се у јуну 1905. године разишла с Норвешком, Шведска се суочила с потребом да изврши ревизију своје спољне политике. У ту сврху либерална влада Карла Стафа је у новембру образовала једну комисију чијим радом је руководио директор Трговинске коморе (Kommerskollegium) и бивши министар спољних послова, Алфред Лагерхеим. Након интензивног рада, у марту 1906. године комисија је изашла с приједлогом реформи чија суштина је почивала на аксиому да „акцентат свог дјеловања шведска дипломатија више не треба да ставља на обсервације ствари чисто политичке природе“. Умјесто тога, она се у свом раду све више имала окретати питањима која су стајала у вези са „унапређењем економских интереса земље“. Сходно томе, при Министарству спољних послова је тада установљен засебан Трговински одјел чији дјелокруг рада се углавном односио на унапређење извозних могућности земље.²⁰ Радећи на томе, овај одјел је тијесно сарађивао са Трговинском комором и Општим шведским извозним удружењем (даље у тексту: Опште удружење), идеалном асоцијацијом шведских привредника.²¹

¹⁸ М. Војводић, „Србија и анексиона криза 1908–1909.“, Академија наука и умјетности Републике Српске, Научни скупови, књ. XVI, Одјељење друштвених наука, књ. 21, *Стоогодишњица анексије Босне и Херцеговине*, Бања Лука 2009, 119–120.

¹⁹ Д. Ђорђевић, *н. гј.*, 505.

²⁰ Т. Gihl, "Utrikesförvaltningen från 1809 till närvarande tid", *Den svenska utrikesförvaltningens historia*, Uppsala 1935, 453–454; F. Lindberg, *Den svenska utrikespolitikens historia*, III:4 1872–1914, Stockholm 1958, 310–311.

²¹ Опште шведско извозно удружење (Sveriges Allmänna Exportförening) је била једна од многих идеалних меркантилних националних организација које су пред крај XIX вијека почеле да ничу у индустријски развијеним европским земљама као одговор привредне елите ових земаља на лош рад почасних конзула у заступању њихових трговинских интереса. Опште удружење је формирано у јануару 1887. године на иницијативу посланика Уједињеног Краљевства Шведске и Норвешке у Бечу, Хенрика Окермана (Henrik Åkerman), а за његовог првог председника изабран је бивши министар спољних послова, Карл Фредрик Хочшилд (Carl Fredrik Hochschild). Као један од својих главних програмских циљева Опште удружење је истакло рад на прикупљању и ширењу релевантних комерцијалних информација које би шведским извозницима омогућиле лакши и шири излазак на свјетска тржишта. Уз новчану помоћ Министарства спољних послова, Опште удружење је 1895. године покренуло издавање часописа „Шведски извоз“ (*Svensk Export*) у коме су поред осталог, у дословном (in extenso!) шведском преводу

Према томе, сплет околности у којима су се обје државе нашле у другој половини прве деценије минулог вијека, ишао је на руку успостављању тјешњих трговинских веза него што је то између њих био случај до тада. И поред тога, подстицај за то дошао је с треће стране. Наиме, са сугестијом да у циљу јачања своје конкурентности на српском тржишту Шведска са Србијом би требала закључити трговински уговор на принципу највећег повлашћења, шведском министру спољних послова средином фебруара 1907. године обратио се шеф филијале мађарске трговинске банке у Београду, Арманд Дојчлендер (Armand Deutschlaender). У образложењу свог приједлога он ту каже, да је у својству трговачког агента једне мађарске трговинске фирме са извјесним купцем у Србији постигао договор о куповини знатне количине шведских чавала за поткивање коња, али да је од тога на крају морао да одустане из разлога што роба шведске производње подлијеже плаћању знатно већих увозних дажбина од робе оних земаља с којима је Србија склопила овакве трговинске уговоре.²²

Овај проблем није, међутим, био потпуно стран одговорним структурама у Министарству спољних послова гдје је већ било говора о унапређењу извоза у Србију. У Министарству су наиме били свјесни да главну препреку продору шведских индустријских производа на српско тржиште прави јефтинија роба њемачке производње која је, захваљујући њемачко-српском трговинском уговору из 1904. године (уведен у живот 1. марта 1906, Д. Т.), подлијегала знатно нижим увозним тарифама. Руководјен намјером да шведским извозницима обезбједи исте повластице, министар спољних послова Ерик Троле (Eric Trolle) почетком марта 1907. године је наложио посланику у Бечу Јуакиму Бек-Фрису (Joachim Beck-Friis) „да чим прије преко тамошњег српског посланика провјери да ли српска влада са Шведском жели да скл(о)пи трговински уговор на принципу највећег повлаштења“. Очекујући позитиван одговор српске владе, Троле је имао намјеру да одмах по закључењу уговора у Београду отвори генерални почасни конзулат. Како је имао у виду да дужност конзула понуди Дојчлендеру, од Бек-Фриса је затражио да преко шведског генералног конзулата у Будимпешти изврши провјеру његове подобности.²³

штампани годишњи извјештаји шведских конзуларних представника из свих крајева свијета. Часопис је излазио два пута мјесечно и за њега се знало и у Србији. *Sveriges Allmänna Exportföreningen 1887–1912*, Stockholm 1912, 8; К. Emanuelson, *Den svensk – norska utrikesförvaltningen 1870–1905*, Lund 1980, 91–93; S. Håkansson, *Konsulerna och exporten 1905–1921. Ett "Government failure?"*, Lund 1989, 63–64.

²² Дојчлендер–Троле, Београд 14. фебруар 1907, RA, 1902: års dossiersystem, v. 4509 В.

²³ Троле – Бек-Фрису, Стокхолм, 1. март 1907 (концепт), RA, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 4509 В.

Поступивши у складу с првим налогом, Бек-Фрис је 9. марта обавио разговор са Ђорђејем Симићем, српским послаником у Бечу. Уз обећање да ће одмах контактирати Београд, Симић му је том приликом саопштио „да он лично сматра да његова влада неће имати ништа против склапања једног таквог уговора“. Бек-Фрис је на ту тему разговарао и са швајцарским послаником Де Мартерејом, који се тих дана вратио из Београда гдје је са представницима српске владе окончао преговоре око закључења трговинског уговора. Истакавши у први план погодност момента, Де Мартереј му је савјетовао да с преговорима отпочне прије него што дође до нормализације економских односа између Србије и Аустроугарске.²⁴

Позитиван одговор српске владе Бек-Фрису је достављен 17. марта, о чему је он сутрадан телеграмски обавјестио Стокхолм.²⁵ Питање закључења трговинског уговора са Србијом истог дана се нашло на дневном реду разматрања Министарског савјета. Том приликом Троле је изнио проблеме с којима се шведски извозници суочавају приликом покушаја да своју робу пласирају на српско тржиште с једне, и повољности које би закључење трговинског уговора са Србијом у том погледу могло да доносе, с друге стране. На крају излагања је истакао, да је „у ту сврху у Министарству већ израђен нацрт уговора по узору на задњи трговински уговор склопљен с Русијом“.²⁶ Добивши формалну подршку осталих чланова савјета, Троле је истог дана телеграмски овластио Бек-Фрису да може да ступи у преговоре са представником српске владе. За овлашћењем је упутио нацрт уговора и инструкције у којима је подвукао да се у завршни текст обавезно унесе клаузула по којој се примјена принципа највећег повлашћења неће односити и „на повластице које је Шведска дала или ће дати Норвешкој све док се исте не буду односиле и на неку другу државу“. С друге стране, шведска влада није имала ништа против да и српска страна у уговор унесе слично изузеће. У погледу прекида његовог важења, шведска влада је изразила жељу да то буде рок од годину дана након што једна од потписница изрази намјеру да уговор поништи. Уз сугестију да с преговорима отпочне што је могуће прије, Троле је оставио Бек-Фрису одрјешене руке да са српском страном договори мјесто гдје ће се они вршити.²⁷

²⁴ Бек-Фрис – Троле, Беч, 12. март 1907, RA, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 4509 B. О српско-швајцарским преговорима види у Д. Ђорђевић, *н. гл.*, 326–328.

²⁵ Бек-Фрис – Троле, Беч, 18. март 1907, RA, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 4509 B.

²⁶ Препис протокола сједнице Министарског савјета од 18. марта 1907. године. RA, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 4509 B.

²⁷ Троле – Бек-Фрису, Стокхолм, 18. март 1907 (концепт телеграма и инструкционе депеше), RA, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 4509 B.

Сходно томе, приликом предаје нацрта уговора Симићу у руке Бек-Фрис му је набацио да би, уколико српска влада прихвати његов садржај, он радо отпутовао у Београд да исти потпише. Истом приликом је изјавио, да би код своје владе могао да испослуже рјешење да га на нерезидентној основи акредитује и при српском двору.²⁸ Након што су у Београду проучили његов садржај, Симић је крајем марта обавјестио Бек-Фрису да је српска влада прихватила нацрт уговора као платформу за почетак преговора који би се водили у Београду. Прије поласка на пут, Бек-Фрис је од министра спољних послова затражио и формалну дозволу да може да закључи уговор.²⁹

Преговори, на којима су српску страну заступали предсједник Управе државног монопола Раша Милошевић и генерални директор Српских царина Сава Р. Кукић, отпочели су 8. априла. У односу на понуђени нацрт текста уговора, српски преговарачи су једино затражили да се у клаузулу о пограничној трговини унесе изузеће по коме се уговор неће односити и на „олакшице, које једна од држава да пограничним државама ради олакшања пограничне трговине, те на олакшице које проистичу из царинског савеза“. Поступивши у складу с инструкцијама, Бек-Фрис је о томе извјестио своју владу. Примивши његов телеграм, Троле је у вези с тим затражио стручно мишљење Трговинске коморе. Након што је одатле добио позитиван одговор, 10. априла је јавио Бек-Фрису да потпише уговор, што је он сутрадан и учинио.³⁰

Финални текст уговора састојао се од три клаузуле. У првој од њих уговорне стране су једна другој гарантовале примјену начела „највећег повлаштења за све што се односи на трговину, индустрију и увозну царину“. Другом клаузулом су обухваћена изузећа у односу на горње начело док су у посљедњој клаузули наведени услови везани за почетак и прекид важења уговора.³¹

Вративши се у Беч, Бек-Фрис је у Стокхолм упутио извјештај у којем је изнио појединости из преговора. Уз извјештај је приложио финални текст уговора на француском и српском језику. Надао се да ће прије рас-

²⁸ Посланик Краљевине Србије у Аустро-Угарској Ђ. Симић – Беч – председнику Министарског савета и министру иностраних дела Краљевине Србије Н. Пашићу – Београд, Беч 9/22. III, Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914, Српска академија наука и уметности, Одељење историјских наука, Књига II, свеска 3/I, 1/4. јануар – 2/15. април 1907, приредили Љиљана Алексић Пејковић и Живота Антић, Београд 2003, 588.

²⁹ Бек-Фрис – Троле, Беч, 30. март 1907, RA, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 4509 B.

³⁰ Бек-Фрис – Троле, Београд, 8. април 1907; Троле – Бек-Фрису, Стокхолм, 10. април 1907 (концепт), RA, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 4509 B.

³¹ *Српске новине*, у Београду, субота, 29. децембра 1907, бр. 289.

пуштања у августу Народна скупштина озаконити уговор, након чега би само остало да се изврши размјена ратификација.³² Добивши од Симића крајем јуна информацију да ће се ово питање убрзо наћи на дневном реду једног од наредних скупштинских засједања, Бек-Фрис је писао у Стокхолм да му упуте ратификовану верзију уговора. Уз опаску, „да због поштовања српске стране не би било прикладно тражити да се размјена ратификација обави у Бечу“, затражио је да му се одобре три дана одсуства из посланства ради новог путовања у Београд.³³ Како, међутим, до најављене расправе у Скупштини није дошло, Бек-Фрис је почетком августа замолио Симића да својој влади сугерише да уговор провизорно стави на снагу док га Скупштина дефинитивно не усвоји.³⁴ Не чекајући на српски одговор, краљ Оскар је у љетовалишту Марстранд 7. августа извршио ратификацију уговора. С друге стране, краљ Петар је 4. октобра ставио уговор на снагу с роком важења до истека текуће године.³⁵ То исто је 25. октобра учинио и шведски Министарски савјет, а размјена нота између шведског и српског посланика извршена је 31. октобра у Бечу.³⁶ Коначно, дан прије истека провизоријума, Народна скупштина је 30. децембра 1907. године усвојила, а краљ Петар 10. јануара 1908. године ратификовао „Закон о декларацији о трговини између Србије и Шведске“.³⁷ Три дана након тога, Никола Пашић и Бек-Фрис су у Београду извршили размјену ратификација чиме је трговински уговор између двије земље у потпуности био уведен у живот.³⁸

Трговински уговор са Шведском био је један од осам трговинских уговора који је Србија закључила од јесени 1906. до прољећа 1907. године. Према мишљењу историчара Димитрија Ђорђевића, у односу на аустро-српски сукоб, ови уговори су за Србију имали трговински, политички и тактички значај. Закључењем ових уговора Србија је у првом реду обезбједила услове за избијање на нова тржишта и редован прилив увоза

³² Бек-Фрис – Троле, Беч, 12. април 1907, RA, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 4509 B.

³³ Бек-Фрис – Троле, Беч, 28. јуни 1907, RA, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 4509 B.

³⁴ Бек-Фрис – Блумстеду, Беринге, 7. август 1907, RA, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 4509 B.

³⁵ Бек-Фрис – Троле, Беч, 12. и 14. октобар 1907, RA, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 4509 B.

³⁶ RA, Kabinettet UD Huvudarkivet, 1907 års Stats Råds protokoll, A3A: 50; Лидман, Троле, Хултгрен – Бек-Фрису, Стокхолм, 26. октобар 1907 (концепт); Бек-Фрис – Троле, Беч, 31. октобар 1907, RA, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 4509 B.

³⁷ *Српске новине*, у Београду, субота, 29. децембар 1907. године, бр. 289.

³⁸ Бек-Фрис – Троле, Беч, 15. јануар 1908, RA, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 4509 B. На истом мјесту Бек-Фрис наводи да је краљ Петар уговор ратификовао 20. децембра 1907/ 2. јануара 1908.

индустријске робе, чиме је у основи измјенила свој привреднополитички положај према сусједној Монархији.³⁹ С друге стране, закључењем нових трговинских уговора коначно су биле поправљене грешке из ранијег уговорног периода када је, оптерећена бременом капитулација, српска дипломатија имала много лошију преговарачку позицију. Иако није био од примарног значаја за Србију, трговински уговор са Шведском представљао је једну од карика у том низу. У сваком случају, његовим закључењем отворено је ново поглавље у развоју билатералних односа између двије земље.

III

Закључење трговинског уговора са Шведском није прошло незапажено у српским пословним круговима. Још док је у априлу боравио у Београду, Бек-Фрис се сreo са београдским трговцем Ђорђевићем П. Радојловићем који се бавио увозом шведских фотогених пећи у Србију. Радојловић је оставио добар утисак на шведског посланика који му је ставио у изглед могућност наименовања на мјесто почасног конзула, на чему се он, пак, одмах захвалио, правдајући се да му пословна заузетост то не допушта.⁴⁰

Радојловић није био једини Србин који је прије закључења трговинског уговора имао пословне контакте у Шведској. Наиме, истакавши да већ дуже вријеме у Србији са успјехом заступа фабрику оружја из Хускварне, српски привредник Живојин Г. Нешић се у марту 1907. године обратио дирекцији Општег удружења с молбом да га повеже са шведским произвођачима папира, жељеза и коже. Поред тога, непосредно након закључења шведско-српског трговинског уговора, Нешић је Општем удружењу предложио „да у свом пословном простору у Кнез Михаиловој улици бр. 63 отвори мањи трговински музеј у коме би се искључиво излагала роба шведске производње“.⁴¹

Нудећи своје услуге у погледу заступања шведских фирми у Србији, одмах након закључења трговинског уговора дирекцији Општег удружења обратио се и Арманд Дојчлендер. Након што му је крајем маја одатле пућен негативан одговор, Дојчлендер је замолио Опште удружење да га

³⁹ Д. Ђорђевић, *н. дј.*, 338–339.

⁴⁰ Бек-Фрис – Троле, Беч, 5. јуни 1907, RA, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 4509B.

⁴¹ Нешић – Општем удружењу, Београд, 11. март 1907, RA, Sveriges Allmänna Exportföreningens arkiv, Inkomna skrivelser 119–120 (1907), E1a:56; *Svensk export*, Nr. 314, den 30 mars 1907, 153; *Svensk export*, Nr. 315, den 16 april 1907, 175. У истом броју „Шведског извоза“ објављена је вијест да је Шведска са Србијом склопила трговински уговор на принципу највећег повлашћења (169).

повеже са шведским произвођачима папира, жељеза, посуђа од емајла, шибица, оружја и осовина за вагоне.⁴² Поред тога, Дојчлендер је тих дана од шведског Министарства спољних послова затражио да му укаже „моралну сатисфакцију“ у форми ордена зарад улоге коју је одиграо приликом закључења трговинског уговора са Србијом. Тиме је уједно било покренуто и питање његовог избора на мјесто почасног конзула у Србији. Сходно томе, Троле је од Бек-Фриса затражио да у вези с тим изнесе своје мишљење. Обавивши претходно разговор са Ђорђем Симићем, Бек-Фрис му је почетком јуна одговорио да, „с обзиром на економски рат који Аустроугарска тренутно води са Србијом, Дојчлендер, као Мађар, није погодна особа за обављање те функције“. Овоме ће доцније додати и његово јеврејско порјекло.⁴³ Оцијенивши његову улогу у вези са закључењем трговинског уговора маргиналном, Бек-Фрис је био и против тога да му се додјели одликовање.⁴⁴

С друге стране, у другој половини октобра 1907. године у индустријском граду Норчепингу отпочео је са радом други српски почасни конзулат у Шведској. Дужност конзула том приликом је повјерена директору тамошњег трамвајског и електричног предузећа, инжењеру Артуру Хултквисту.⁴⁵ Хултквист је 1897. године ступио у брак са Неготинком Драгом Симић, сестричином истакнутог радикалног првака Пере Велимиро-

⁴² Дојчлендер – Општем удружењу, Београд, 14. април 1907; Дојчлендер – Општем удружењу, Београд, 11. јуни 1907, RA, Sveriges Allmänna Exportföreningens arkiv, Inkomna skrivelser 119–120 (1907), E1a:56.

⁴³ Дојчлендер – Министарству спољних послова, Београд, 8/21. мај 1907; Троле – Бек-Фрису, Стокхолм, 29. мај 1907 (концепт); RA, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 4509B. Бек-Фрис – Троле, Беч, 5. јуни 1907; Бек-Фрис – Блумстеду, Беринге, 7. август 1907, RA, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 4509B.

⁴⁴ Бек-Фрис – Троле, Беч, 5. јуни 1907, RA, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 4509B.

⁴⁵ Артур Хултквист је рођен 1873. године у Гетеборгу у породици наставника музике Франса и Кајсер Хултквист. Након окончања техничких студија у родном граду, 1896. године одлази на двогодишње специјалистичке студије на Политехнику у Цирих. Након повратка из Цириха (1898), до селидбе у Норчепинг 1905. године, радио је као инжењер у комуналном електричном и трамвајском предузећу у Гетеборгу. Био је школски друг и близак пријатељ са нобеловцем Густавом Даленом, с којим је патентирао и неколико заједничких изума. Хултквист је наставио да обавља своју конзуларну дужност и у Краљевини СХС. Трагично је изгубио живот у саобраћајној несрећи 19. јула 1926. године. О њему више у: К. Cederwall, ”Tre muskötörer ur Chalmers historia. En historisk skildring av tre betydelsefulla chalméristers vänskap”, *Chalmers Magasin* Nr 2, april 1998; S. Holmberg, ”Svenska lokaltrafikföreningen 50 år”, *Svensk lokaltrafik* årg. 13, Stockholm 1956, 45–86.

вића, с којом се упознао на студијама у Цириху.⁴⁶ У прољеће 1907. године Хултквист је боравио у Србији гдје се између осталог састао и са министром народне привреде, Костом Стојановићем. Све упућује на то, да је између њих тада склопљен договор о отварању конзулата у Норчепингу.⁴⁷

Након повратка у Шведску, Хултквист је с двојцом партнера из Норчепинга основао конзорцијум с намјером да уложи капитал у српско рударство. Сходно томе, конзорцијум је средином маја 1907. године у Србију упутио угледног рударског инжењера Ортона Брура са задатком да обави темељна испитивања српских рудних богатстава и могућности стицања концесије за њихову експлоатацију. Брур се у Србији задржао до 22. октобра, обишавши готово све значајније руднике у земљи. Одатле је својим налогодавцима слао извјештаје о затеченом стању, а у неколико наврата је за рачун конзорцијума вршио и преговоре у вези са закупом појединих рудника. Међутим, након избијања глобалне финансијске кризе 1908. године, конзорцијум је одустао од своје пословне намјере.⁴⁸

Није сачувано много података о Хултквистовом конзуларном раду. Изузетак у том погледу представља пропагандни новински чланак „Србија, њен садашњи и будући привредни живот“ у коме је донио преглед

⁴⁶ Драга Симић је рођена 6/19. маја 1875. године у Неготину као најмлађе од осмеро дјеце трговца Милоша Симића и његове супруге Јелене, рођене Велимировић. Након што је 1893. године завршила учитељску школу у Београду, Драга одлази у Цирих гдје, као стипендиста српске владе, на филозофском факултету тамошњег универзитета студира педагогију, психологију, етику и књижевност. Студије, међутим, није успјела окончати до своје удаје за Артура 1897. године. Артур и Драга су изродили четворо дјеце: Росу Деспину (1901), Оскара Ивана (1902), Елиду Миланку (1904) и Бојку Маргарету (1906). Упокојила се 25. јуна 1953. године у Стокхолму. Три године пред смрт, на подстицај Бојке Маргарете, написала је сјећања из свог дјетињства, школских и студентских дана до своје удаје за Артура. Овај извор, из кога смо углавном црпили горње податке, налази се у приватном посједу њеног унука, г. Класа Цедервала, дугогодишњег професора на Грађевинском факултету при Краљевској техничкој академији у Стокхолму, који чува много лијепих успомена на своју „српску баку“. Пријатна ми је дужност да се захвалим професору Цедервалу на предусретљивости и интересовању које је показао за наше студије.

⁴⁷ Наиме, вербалном нотом од 16. јула, Ђорђе Симић је обавјестио Бек-Фрису да његова влада има намјеру да у Норчепингу отвори почасни конзулат те да дужност конзула повјери инжењеру Артуру Хултквисту. Након што је извршена уобичајена провјера његове подобности и дата начелна сагласност, Хултквисту је у Београду почетком октобра издата патентна диплома на основу које је шведски Министарски савјет 18. октобра 1907. године издао екзекватуру о његовом прихватању. У име болесног краља Оскара II, екзекватуру је потписао предсједник владе Арвид Лидман. RA, Beskickningsarkiv i Wien, 1902 års dossiersystem F2A v.131; RA, Grupp: 17, Afd: EE, Mål: Norrköping, Serbien, UD: s arkiv, 1902 års dossiersystem, v. 1030; RA, UD: s arkiv, Kabinettet UD/huvudarkivet, 1907 års Stats Råds protokoll, A3A:50. Хултквистова патентна диплома се такође налази у приватном посједу професора Цедервала.

⁴⁸ Tekniska museets arkiv, Bror Ortens enskilda arkiv, E1:1 и F1:27.

друштвених, привредних и политичких прилика у Србији и њеном окружењу с посебним освртом на могућности унапређења српско-шведских трговинских веза. Сматрао је да лоша перцепција која о Србији влада у Шведској произилази из непознавања ове европске земље. Шведским извозницима је поручио да се, услијед економског рата који води с Аустро-угарском, Србија у последње вријеме све више окреће према тржиштима других европских земаља, те да је у ту сврху у Београду отворен трговински музеј у коме заинтересоване стране фирме могу да изложе своје производе и добију директне одговоре на сва питања комерцијалне природе. Уз чланак је приложио табелу са статистичким подацима о вриједности извоза 32 најзначајнија српска производа у 1907. години.⁴⁹

Убрзо након отварања почасног конзулата у Норчепингу, краљевским указом од 27. марта 1908. године, Хедину је „ускраћено даље повјерење“.⁵⁰ На његово мјесто крајем августа постављен је Карл Адам Карлсон, директор и већински власник Радничке банке (Arbetareringens bank) у Стокхолму.⁵¹ За разлику од свог претходника, Карлсон је одмах по ступању на своју дужност почео да ради на унапрјеђењу трговинских веза између двије државе. Тако, налазимо, да је у марту 1909. године у Ландскруни дочекао четворочлану српску војну делегацију која је по налогу министра војног имала да контролише спровођење уговора по коме је Дионичарско друштво Фабрика барута из Анелева код Ландскруне до краја године у Србију требало да испоручи 60.000 килограма бездимног барута.⁵² Читав овај посао се, међутим, завршио једним инцидентом који се нашао и на ступцима шведске штампе. Наиме, нашавши да испоруке не задовољавају уговорени квалитет барута, чланови комисије су оптужили свог шефа, потпуковника Рајковића, да је од вођства фабрике добио

⁴⁹ ”Serbien. Dess näringslif i nutid och framtid”, Östgöta Correspondenten. Östergötlands dagliga läntidning, onsdag, 9. september 1908, Nr. 209.

⁵⁰ Таубе–Троле, Берлин, 21. април 1908, RA, UD : s arkiv, 1902 års dossiersystem, v. 1030. D. Petrović, „Predstavništva Kraljevine Jugoslavije u Skandinavskim zemljama 1918–1945.“, Istorija 20. veka, XXXI, 1, Beograd 2013, 36.

⁵¹ Симић – Бек-Фрису, Беч, 29. март/11. април 1908; Троле – Бек-Фрису, Стокхолм, 19. мај 1908; Бек-Фрис – Симићу, Беч, 26. мај 1908 (концепт), RA, UD : s arkiv, 1902 års dossiersystem, Beskickningsarkiv i Wien, F2A, v. 131; Бек-Фрис – Троле, Беч, 13. април 1908; Есен – привременом министру спољних послова, Беч, 8. август 1908, Министарство спољних послова – посланству у Берлину, Стокхолм, 1. септембар 1908 (концепт), RA, Grupp: 17, Afd: EE, Mål: Stockholm, Serbien, UD : s arkiv, 1902 års dossiersystem, v. 1030.

⁵² Податак је преузет из једног сумарног списка у коме је Карлсон изнио најзначајније моменте из свог двадесетогодишњег рада (1908–1928) као почасни конзул и почасни генерални конзул Краљевине Србије и Краљевине СХС, а на основу кога је шведски почасни конзул у Загребу Милан Врбанић, сачинио и министру иностраних дела Краљевине Југославије Богољубу Јевтићу, 3. марта 1933. године упутио приједлог да се Карлсон одликује Орденом Светог Саве I реда. АЈ, 334 – 328 – 626.

мито. Према писању шведских новина, приликом жучне расправе до које је дошло на једном јавном мјесту, чланови комисије су Рајковићу пријетили пиштољем, након чега је директор фабрике затражио од министра војске Србије да опозове комисију, што је овај и учинио. На упит једног дневног листа да прокоментарише овај догађај, Карлсон је лаконски одговорио да се ради „о покушају прављења урагана у чаши воде“.⁵³ Према подацима које пружа шведска трговинска статистика, укупна вриједност шведског извоза у Србију те године досегла је рекордних 312.536 круна, од чега се 297.000 круна односило на куповину 45.500 килограма бездимног барута. С друге стране, из Србије је те године увезено робе у вриједности од 60.838 круна, од чега је 59.376 круна отпадало на суву шљиву.⁵⁴ Карлсонов конзуларни рад није остао незапажен у шведским пословним круговима. Њему је тако, Опште удружење почетком 1910. године одало признање да је, „захваљујући свом систематском раду код шведских привредника успио да пробуди и рашири интерес за ову малу, снажну јужно-европску државу (читај: Србију)“.⁵⁵

Поред традиционалних конзуларних дужности, Карлсон је обављао и послове који су излазили из уобичајених оквира дјелокруга рада почасних конзула. Тако је, уз стручну помоћ једног шведског официра, за рачун министарства војног 1910. године израдио и у Београд упутио промеморију о опсежним војним маневрима које је шведска армија вршила те године. Поред тога, жртвама поплава које су у прољеће те године погодиле Србију Карлсон је упутио лични прилог у износу од 1.500 франака у злату.⁵⁶ Цијенећи његов дотадашњи конзуларни рад и лично добротинство, српска влада је почетком децембра 1910. године донијела одлуку да га промовише у ранг генералног почасног конзула.⁵⁷ С тим у вези поновљена је иста процедура као и приликом његовог првог наименовања. Свој потпис на нову егзекватуру краљ Густаф V ставио је 10. марта 1911. године.⁵⁸

⁵³ Grupp: 44, Afd: D, Mål: 167, Serbisk kommissionen, RA, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 2748a.

⁵⁴ Bidrag till Sveriges officiella statistik, F) Handel. Kommerskollegii underdåniga berättelse för år 1909, Stockholm 1911, 393. Пошто се радило о државној поруцибини, ослобођеној од плаћања увозне царине, српска трговинска статистика овај увоз уопште није нотирала. Тако ту налазимо, да је те године из Шведске увезено робе у вриједности од 40.856 динара. Статистика спољашње трговине Краљевине Србије за 1909. годину, Министарство финансија – Царинска управа, књига 4, Београд 1910, XVIII–XXI. Однос динара и круне у периоду пред Први свјетски рат износио је 1 : 0,72.

⁵⁵ Svensk Export, Nr 388, januari 1910, häfte 2, 30.

⁵⁶ Врбанић–Јевтићу, Загреб, 3. марта 1933, АЈ, 334 – 328 – 626.

⁵⁷ D. Petrović, *n. dj.*, 36.

⁵⁸ Троле – Таубе, Берлин, 15. фебруар 1911, Дардел–Троле, Стокхолм, 10. март 1911, RA, UD: s arkiv, 1902 års dossiersystem, v. 1030.

У периоду Анексионе кризе (1908–1909) видно је била појачана потражња за производима шведске војне индустрије. Једна београдска трговинска агенција се тако у новембру 1908. године обратила дирекцији Општег удружења с молбом да јој упути адресе шведских фирми које у кратком року могу да обезбједе испоруку 50.000.000 метака за пушку „Manlicher” калибра 7 милиметара, жељезне мостовне конструкције, 95.000 војничких шињела, 30.000 килограма бодљикаве жице и експлозивне материје за војну употребу.⁵⁹ С друге стране, београдски трговац Павле Г. Мијатовић се крајем јуна 1909. године дирекцији Општег удружења захвалио на пријему података о шведским произвођачима пушака, топова и муниције.⁶⁰ Поред већ поменуте поруцбине бездимног барута, Министарство војске Краљевине Србије је у јесен 1909. године водило преговоре с једном фабриком оружја из Стокхолма о куповини митраљеза и друге војне опреме за српску армију. Тим поводом један шведски инжињер је у новембру 1909. године боравио у Крагујевцу гдје је вршио демонстрације техничких особина шведског митраљеза. С њим је у Србију путовао и представник Бофорша, познатог шведског произвођача топова и топовске муниције. До закључења уговора, међутим, није дошло.⁶¹ С друге стране, у Шведској је негдје у исто вријеме боравила једна српска делегација која је за рачун управе Државних монопола студирала техничка својства „чувене шведске машине за производњу шибица“.⁶²

Карлсон је у часопису „Шведски извоз“ почетком 1910. године огласио да српска влада у најскорије вријеме има намјеру да изврши набавку одређеног броја жељезничких вагона.⁶³ Већ у прољеће исте године „Агенција за краљевске српске државне лиферације“ из Београда је у вези с тим успоставила контакт с једном фабриком вагона из Седертеља код Стокхолма.⁶⁴ Њен директор Милан Димић, годину дана раније је посредовао код министарства војске приликом склапања уговора у вези са увозом

⁵⁹ Агенција Феникс – Општем удружењу, Београд, 2. новембар 1908, RA, Sveriges Allmänna Exportföreningens arkiv, Inkomna skrivelser 131–132 (1908), E1a:62.

⁶⁰ Мијатовић – Општем удружењу, Београд, 29. јуни 1909, RA, Sveriges Allmänna Exportföreningens arkiv, Inkomna skrivelser 143–144 (1909), E1a:71.

⁶¹ “Serberna och serbiska förhållanden. När serberna skulle köpa svensk krigsmaterial“, Aftonbladet, lördag, 2 november 1912.

⁶² Svensk export, Nr. 388, januari 1910, häfte 2, 30.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ На молбу поменуте фабрике вагона из Седертеља, шведско Министарство спољних послова је преко посланства у Бечу извршило провјеру ове српске фирме и том приликом установило да се она налази у власништву браће Димић и да не посједује властити капитал. RA, Grupp: 55, Afd: F, Mål: 19, Uppllysningar angående firmor på övriga Balkan, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 3122.

бездимног барута из Анелева код Ландскруне. Иста Агенција је од својих пословних партнера у Анелеву у октобру затражила да је повежу са „конкурентним шведским произвођачима жељезничких шина“.⁶⁵ Контакте са шведским произвођачима шина у исто вријеме тражио је и београдски трговац Нисам Давичо.⁶⁶

Упркос завидном интересовању које су српски трговински кругови показали за успостављање пословне сарадње са шведским фирмама, извоз шведске робе у Србију се и даље одвијао у оквирима крајње скромних размјера. Један од превасходних узрока томе треба тражити у одсуству повјерења шведских извозника да своју робу српским купцима дају на отплату. Познајући пословни менталитет својих сународника, Бек-Фрис је одмах после закључења трговинског уговора указао на овај проблем. Сматрао је да о неком већем извозу у Србију не може бити говора из простог разлога што „шведски извозници неће бити спремни да на себе презуму било какав ризик како би се етаблирали на српском тржишту“.⁶⁷ Због тога је велики дио шведске робе на српско тржиште и даље стизао посредним путем.

Са очигледном намјером да отклони овај тренд, шведско Министарство спољних послова је у сарадњи с Општим удружењем у мају 1909. године покренуло медијску кампању у којој су српски трговачки кругови приказани у крајње позитивном свјетлу. Тако је, уз опаску да би „могла бити значајна за шведске извознике“, у првом броју мајског издања часописа „Шведски извоз“ објављена краћа вијест преузета из листа „Hamburger Fremdenblatt“ од 20. априла у којој се, пак, каже, „да њемачки пословни кругови имају крајње позитивно искуство у погледу поузданости српских трговинских кругова“.⁶⁸ Већ у следећем броју истог часописа појавио се нови текст у коме је један, „у Београду настањен кореспондент заинтересован за шведски извоз“, навео широк спектар шведских индустријских производа за које је сматрао да би се могли етаблирати на српском тржишту. Иза овог текста је стајао шведски држављанин Есијас Весиг (Essias Wessigk), директор једног шведског рударског друштва које је 1907. године обновило производњу у замрлим Космајским рудницима

⁶⁵ Агенција за краљевске српске државне лиферације – Дионичарском друштву фабрика барута, Београд, 16. октобар 1910, Sveriges Allmänna Exportföreningens arkiv, Inkomna skrivelser 154–155, E1a:78.

⁶⁶ Трговачко-индустријска агентура Нисама С. Давича – Општем удружењу, Београд 12. октобар 1910, RA, Sveriges Allmänna Exportföreningens arkiv, Inkomna skrivelser 154–155, E1a:78.

⁶⁷ Бек-Фрис – Троле, Беч, 5. јуни 1907, RA, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 4509B.

⁶⁸ Svensk export, Nr. 369, мај 1909, häfte 9, 263. На истом мјесту се наводи да је ова вијест Министарству спољних послова упутио шведски конзулат из Хамбурга.

олова и сребра.⁶⁹ Упутивши својеврстан апел шведским фирмама да приликом склапања уговора са српским партнерима покажу већу флексибилност у погледу давања рока за исплату робе, Весиг ту наглашава, „да се већина српских увозника држи уговорених обавеза, те да им због тога многе њемачке фирме робу радо уступају на кредит“. Примјетио је да се шведски папир и производи од жељеза у Србију често увозе „као енглеска или њемачка роба“. Због тога је позвао шведске извозне фирме да се што прије укључе у утакмицу за српско тржиште при чему им је понудио своју помоћ.⁷⁰

Упркос свим тешкоћама, шведски извоз у Србију у прве три године након закључења трговинског уговора је ипак биљежио солидну стопу раста. Тако, позивајући се на податке преузете из српске трговинске статистике, потоњи шведски генерални конзул у Србији, Давид Л. Симић, у свом првом годишњем извјешају наводи, да се са 11.574 динара у 1907, вриједност шведског извоза у Србију попела на 22.472 у 1908, 40.856 у 1909, те 73.426 динара у 1910. години. Израчунато у постоцима, средња стопа вриједности раста шведског извоза у Србију у овом периоду износила је цијелих 85,23% на годишњем нивоу. То је било повећање од преко шест пута. Највећи дио овог извоза односио се на чавле за поткивање коња и пољопривредне машине.⁷¹

С друге стране, Србија је од својих извозних производа на шведско тржиште успјела једино да пласира суву шљиву. Извоз житарских и сточарских производа био је занемарљив. Само у једном случају забиљежен је извоз цереалија,⁷² док жива стока и месарски производи због отежаног транспорта уопште нису извожени на ово удаљено европско тржиште.⁷³

⁶⁹ О заступљености шведског капитала у српском рударству види: Д. Топаловић, „Шведски капитал у рударству Краљевине Србије: Акционарско друштво Космаи из Хелсинборја“, Зборник радова у част академику Десанки Којић Ковачевић, Академија наука и уметности Републике Српске, Зборник радова, Књига Х, Одјељење Друштвених наука, Књига 38, Бања Лука 2015, 589–600.

⁷⁰ Весиг–Министарству спољних послова, Београд, 3. мај 1909, RA, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 4509; Svensk export, Nr. 370, мај 1909, häfte 10, 319–320.

⁷¹ Симић–Ехренсверду, Београд 21. фебруар/3. март 1912, RA, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 678, Svensk Export, Nr 444, mars 1912, häfte 6, Belgrad (Generalkonsulatets årsberättelse 1910), 182–183.

⁷² Радило се о 6.406 кг несамљевених житарица чија вриједност је износила 1.089 круна. Bidrag till Sveriges officiella statistik, F) Handel. Kommerskollegii underdåniga berättelse för år 1907, Stockholm 1909, str. 385.

⁷³ Симић–Ехренсверду, Београд 21. фебруар/3. март 1912, RA, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 678, Svensk Export, Nr 444, mars 1912, häfte 6, Belgrad (Generalkonsulatets årsberättelse 1910), 183.

IV

Пораст извоза шведске робе у Србију у периоду након закључења трговинског уговора између двије земље довео је до тога да се питање отварања шведског почасног конзулата у Србији поново нађе на дневном реду шведског Министарства спољних послова. Како се радило о почасној функцији, чији носилац за свој рад није примао новчану награду, дужност конзула обично је повјеравана угледним домаћим људима слободних занимања који су за овакав ангажман показивали лично интересовање. Тиме је, заправо, „на њих само пренешено право да обављају дио послова које су иначе улазили у дјелоокруг рада домаћих државних институција“.⁷⁴ С обзиром да се радило о институцији која је имала доста додирних тачака са дипломатијом, није била ријетка појава да појединци из редова грађанске елите једне државе, нуде услуге другим државама у погледу заступања њихових конзуларних интереса у својој земљи. Ни српска грађанска елита није представљала изузетак у том погледу.

Тако се, с понудом да заступа шведске конзуларне интересе у Краљевини Србији, почетком марта 1910. године шведском Министарству спољних послова обратио угледни српски привредник Владимир Р. Гођевац. Одмах по пријему Гођевчеве молбе, у Министарству су предузете уобичајене мјере око провјере његове подобности. Међутим, Гођевац је крајем марта повукао своју кандидатуру пошто је у међувремену био постављен на мјесто данског почасног конзула.⁷⁵

Нешто касније, средином фебруара 1911. године, „Агенција за краљевске српске државне лиферације“ из Београда канديدовала је свог директора Милана Димића на ту функцију. У допису који је у вези с тим упућен шведском Министарству спољних послова, посебно су наглашене Димићеве заслуге приликом склапања уговора између Министарства војске Србије и Фабрика барута из Анелова у вези са већ помињаном набавком бездимног барута 1909. године. Сходно томе, као његове препоруке ту су наведени српски почасни генерални конзул у Стокхолму, Карл Адам Карлсон и, тада већ бивши директор поменуте фабрике из Анелова, Карл Транчел (Carl Henrik Tranchell). Међутим, на упит Министарства, оба ре-

⁷⁴ В. Euvind, "Diplomater och konsuler", *Världspolitikens dagsfrågor*, Stockholm 1943, 15. О историјату настанка и развоја институције почасних конзула види у: Ђ. Лопичић, „Почасни конзули“, *Анали правног факултета у Београду* 3–4, Београд, 1993, 337–348.

⁷⁵ Гођевац – Министарству спољних послова, Београд, 9. март 1910. године; Хултгрен–Филипсону, Стокхолм, 14. март 1910. године; Таубе – Бек-Фрису, Стокхолм, 22. март 1910. године; Гођевац – Министарству спољних послова, Београд, 26. март 1910. године; Таубе – Бек-Фрису, Стокхолм, 31. март 1910. године, RA, UD : s 1902 års dossiersystem, v. 756.

ферента су дала крајње негативно мишљење о његовој подобности. Транчел је штавише сматрао да се та функција уопште не би смјела повјерити српском држављанину. Како с Димићем није био свео све рачуне, затражио је да његова изјава остане у тајности.⁷⁶

Своје услуге у погледу заступања шведских конзуларних интереса у Србији, средином маја 1911. године шведском Министарству спољних послова понудио је и Душан Р. Николић, директор „Српске краљевске трговачке агентуре и музеја“. Примивши Николићеву понуду, министар спољних послова Арвид Таубе затражио је од Бек-Фриса да изнесе своје мишљење у вези са његовом кандидатуром.⁷⁷ Међутим, Бек-Фрис је управо тада приводио крају посао на припреми приједлога по коме се мјесто почасног генералног конзула у Београду имало повјерити угледном београдском трговцу и скупштинском посланику из редова Самосталне радикалне странке, Давиду Л. Симићу.⁷⁸ Образлажући свој избор, Бек-Фрис је писао Таубеу да му је Симића и још три београдска трговца, наиме, Ђорђа Радојловића, Марка Вулетића и Драгомира В. Радуловића, на његов упит препоручио српски почасни конзул из Норчепинга, Артур Хултквист, за кога додаје, „да је ожењен Српкињом и да добро познаје српске прилике“. Након што је од Хултквиста добио имена кандидата, Бек-Фрис је замолио Ђорђа Симића да се код своје владе распита ко је од њих најподеснија личност за именовање на функцију шведског генералног почасног конзула у Србији. Пошто су крајем априла из Београда препоручили Давида Л. Симића, Бек-Фрис му је преко Хултквиста упутио званичну понуду коју је Симић почетком маја прихватио.⁷⁹ Формална одлука о његовом именовању донесена је на сједници Министарског савјета одржаној 11. августа 1911. године на двору у Стокхолму. Егзекватуру о његовом прихватању српска влада је издала крајем истог мјесеца. Негдје у исто

⁷⁶ Агенција за краљевске српске државне лиферације – Министарству спољних послова, Београд, 13. фебруар 1911; Дарден–Транчелу, Стокхолм, 15. март 1911; Транчел–Дардену, Стокхолм, 18. март 1911; Свој одговор Карлсон је послао на полеђини своје визит картице. RA, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 756.

⁷⁷ Николић–Таубе, Београд, 6/19. мај 1911; Таубе – Бек-Фрис, Стокхолм, 26. мај 1911, RA, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 756.

⁷⁸ Више о њему у: Prof. St. Stanojević, *Narodna Enciklopedija Srpsko – Hrvatska – Slovenačka*, IV knjiga S–Ž, 95.

⁷⁹ Симић – Бек-Фрису, Београд, 5. мај 1911, (препис); Бек-Фрис – Таубе, Беч, 26. јуни 1911, RA, UD : s 1902 års dossiersystem, v. 756. Уз овај допис Бек-Фрис је приложио детаљан приказ биланса увоза шведске робе у Србију у периоду од 1906. године до прве половине 1910. године који је добио од Давида Л. Симића крајем маја 1911. године. RA, Beskickningsarkiv i Wien, Diarier över inkomna och avgångna skrivelser 1908–1913, C1 : 105.

вријеме, Симићу су из шведског Министарства спољних послова послати печат и застава конзулата, након чега је конзулат отпочео с радом.⁸⁰

На основу анализе расположиве изворне грађе стиче се утисак да је Симић ревностно обављао своје конзуларне обавезе. Тако, један Швеђанин који је имао прилику да изблиза прати његов рад у часопису „Шведски извоз“ наводи, „да се Симић својски трудио да шведску робу доведе на српско тржиште“.⁸¹ Догађаји, који су уследили убрзо након његовог наименовања, нису му, међутим, у томе ни најмање били наклоњени. Наиме, избијање рата с Турском у јесен 1912. године, и заштитна мјера мораторијума коју је српска влада тада увела, негативно су се одразили на цјелокупан биланс српске трговинске размјене са иностранством, па и са Шведском. Тако је, са 80.258 динара у 1911. години, вриједност шведског извоза у Србију у наредној години пала на 37.933 динара. Највећи дио тог извоза и даље су чинили чавли за поткивање коња и пољопривредне машине.⁸²

С друге стране, избијање рата 1912. године у жеку сезоне сушења шљиве довело је до драстичног пада вриједности њеног увоза у Шведску. Тако се, са 84.300 круна у 1911. години, вриједност увоза овог српског производа смањила на 37.979 круна у 1912. години, да би у следећој години достигла рекордно ниску цифру од 16.652 круне.⁸³

⁸⁰ RA, Kabinettet /UD huvudarkivet, 1911 års Stats Råds protokoll A3A: 54; Есен–Таубе, Беч, 1. септембар 1911, RA, UD : s 1902 års dossiersystem, v. 756; RA, Kabinettet/UD Huvudarkivet, Utgående diariер huvudserie C3A: 37. Симић је 23. септембра одговори да је примио послате му ствари. Kabinettet/UD Huvudarkivet, Inkommande diariер huvudserie C3B: 35.

⁸¹ ”Svensk exportmöjligheterna på Serbien”, Svensk Export, Nr 482, september 1913, häfte 18, 563. Ради се о машинском инжењеру Ерику Најману (Neuman) који је од јуна 1909. године обављао дужност техничког директора у Краљевској српској повлашћеној фабрици шећера у Београду. По окончању балканских ратова Најман је напустио овај посао да би се у потпуности посветио трговини, којом се, изгледа, бавио и раније. Из више извора сазнајемо да је био веома цијењена особа у пословним и политичким круговима Србије. Имајући то у виду, у намјери да повећа свој извоз у Србију шведска Трговинска комора му је крајем априла 1914. године додјелила своју „извозну стипендију“ (exportstipendium). Као стипендиста Трговинске коморе он ће остати у Србији до августа 1916. године. RA, Kommerskollegium Huvudarkivet, Stora dossiersystem Flaa:742. Бек-Фрис–Валенбеју, Беч, 27. април 1916, RA, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 756.

⁸² Симић – Ехренсверду, Београд, 2/15. април 1914, RA, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 678; Kommersiella meddelanden utgivna av Kungliga Kammarskollegium, Årg I, maj 1914, Nr 10, Stockholm 1914, 211–212.

⁸³ *Ibidem*; Sveriges officiella statistik. Handel berättelse för år 1911 af Kommerskollegium, Stockholm 1913, 287, 361; Sveriges officiella statistik. Handel berättelse för år 1912 af Kommerskollegium, Stockholm 1914. 158; Sveriges officiella statistik. Handel berättelse för år 1913 af Kommerskollegium, Stockholm 1915, 446.

V

Балкански ратови (1912–1913) су изазвали велику пажњу шведске јавности на свим нивоима. Поред новинских медија, развој војнополитичке ситуације изазване ратом на Балкану помно је праћен и анализиран од стране политичких и војних кругова ове скандинавске земље.⁸⁴ Упутивши у зараћене земље више својих санитетских мисија, Шведска се у овим ратовима први пут у својој модерној историји појавила као битан међународни хуманитарни фактор.⁸⁵ Тако је, захваљујући у првом реду богатом новчаном прилогу српског генералног конзула Карла Адама Карлсона, Шведско друштво Црвеног крста почетком новембра 1912. године у Београд упутило своју санитетску мисију која се састојала од три доктора и пет медицинских сестара.⁸⁶ У захвалном писму које је након повратка ове мисије упутио његовом председнику, принцу Карлу, Карлсон је посебно нагласио да су „могућности за успостављање живљих веза између Шведске и Србије“ гестом слања поменуте мисије „веома повећане“. Истакавши позитиван утицај ове врсте хуманитарног ангажмана на ширење угледа Шведске у свијету, Карлсон је на истом мјесту предложио принцу да оснује посебан фонд из кога би се убудуће финансирало слање шведских добротворних санитетских мисија у ратом захваћена подручја широм свијета. У ту сврху је приложио додатни новчани прилог у износу од 3.000 круна.⁸⁷ Из средстава тог фонда финансирано је опремање и слање шведске санитетске мисије у Србију у Другом балканском рату.⁸⁸

⁸⁴ E. Nordberg, “Balkankriget och Sveriges försvar”, *Utrikespolitik och historia, Studier tillägnade Wilhelm M. Carlgren* den 6 maj 1987, Stockholm 1987, 199–218; Д. Топаловић, „Извјештај шведског капетана Ерика Густава аф Едхолма о Црној Гори у Првом балканском рату“, *Гласник Завичајног музеја*, књ. 8–9, Пљевља 2013, 189–190.

⁸⁵ S. Söderberg, *Svenska Röda korset 1865–1965 – de första 100 åren*, Stockholm 1965, 191.

⁸⁶ О раду шведске санитетске мисије у Првом балканском рату види у: Д. Топаловић, „Мисија шведског Црвеног крста у Србији у Првом балканском рату 1912.“, *Први балкански рат 1912–1913, Историјски процеси и проблеми у светлости стогодишњег искуства, Српска академија наука и уметности, Научни скупови, књига CXLVII, Одељење историјских наука, књига 35, Београд 2015, 225–242.*

⁸⁷ Карлсон – принцу Чарлсу, Стокхолм, 6. фебруар 1913, RA, Svenska Röda Korsets arkiv I, Svenska föreningen Röda Korsets överstyrelse 1906–1915, v. 9.

⁸⁸ Ова мисија, састављена од једног хирурга и једног бригадног лекара, те двојице докторских приправника и четири медицинске сестре, од средине јула до краја августа 1913. године радила је у Првој хируршкој резервној болници смјештеној у касарни Осамнаестог пешадијског пука у Београду. Више о томе у: F. Bauer, ”Intryck och erfarenheter från Svenska Röda Korsets expeditions arbete i Belgrad under 2: dra Balkankriget”, *Separat ur Allmänna Svenska Läkartidningen* Nr 45–46, Stockholm 1913, 1–23.

Хуманитарним радом у току ових ратова бавила се и породица конзула Хултквиста. Хултквистови су новчано помагали патриотска женска удружења „Коло српских сестара“ и „Српску мајку“, а приложили су и солидан новчани прилог шведском Црвеном крсту након повратка његове прве санитетске мисије из Београда.⁸⁹ О улози и значају поменутих организација те доприносу српске жене у организовању и пружању његе и медицинске помоћи рањеним и обољелим српским ратницима, Драга Хултквист је средином фебруара 1913. године у дневном листу *Свенска дагблагет* (*Svenska Dagbladet*) објавила један крајње надахнут патриотски чланак.⁹⁰

У поређењу са ранијим периодом, шведска штампа је у току ових ратова о Србији писала примјетно позитивнијим тоном. Међутим, било је и таквих новинара који на војнополитичке успјехе српског народа нису гледали с благонаклоношћу. Један од њих је био специјални извјештач дневног листа *Дагџенс нихетер* (*Dagens Nyheter*) из Београда, слависта Антон Карлгрџен.⁹¹ Скривајући се иза псеудонима „Кате“, Карлгрџен је у септембру 1913. године објавио серију од шест чланака у којима је на крајње неукусан начин писао о моралним и карактерним особинама српског народа, а посебно његовог женског дијела. Реагујући на ово писање, Карлсон је *Дагџенс нихетеру* конкурентном листу *Афџонблагет* (*Aftonbladet*) дао интервију у коме је поред осталог истакао, да увреде и лажи које је дописник *Дагџенс нихетера* из Београда изнио на рачун српског народа имају крајње негативан ефекат на развој шведско-српских трговинских односа за које, пак, наводи, да се захваљујући хуманитарном

⁸⁹ АЈ-382-4-19.

⁹⁰ ”Bland de som hela krigets sår. De serbiska kvinnornas insats i sjukarbete”, *Svenska Dagbladet*, söndagen, den 16 februari 1913.

⁹¹ Антон Карлгрџен (1882–1973) био је шведски слависта и публициста. Након окончања студија историје и нордијске филологије, Карлгрџен 1904. године одлази у Русију гдје је у наредних пар година радио као приватни учитељ код једне шведско-финске породице у Казану. По повратку у Шведску, изучава славенске језике код професора Јохана Лундена у Упсали гдје, 1908. године брани лиценцијат о творби генитива множине у српском језику (*Sur la formation du gén. Plur. eu serbe*, објављен 1911). Године 1910. Карлгрџен се запошљава у *Дагџенс нихетер* догуравши врло брзо до мјеста главног и одговорног уредника овог престижног шведског дневног листа. У свијет науке се вратио 1923. године, када добија катедру на Одсјеку за славистику Универзитета у Копенхагену на којој ће потом остати пуних тридесет година. Након смрти слависте Алфреда Јенсена (1921), изабран је за експерта за словенску литературу при Нобеловом институту у Стокхолму. Највећи дио своје научнопублицистичке продукције посветио је Русији. Осим поменутог лиценцијата, из области србистике ништа друго није написао. Више о њему у: С. Stief, ”Anton Karlgren in memoriam”, *Scando-Slavica*, Tomus XX, Copenhagen 1974, 221–223.

ангажману Шведског друштва Црвеног крста у два последња рата, налазе у фази видног успона.⁹² У осуди Карлгренових чланака Карлсону се тих дана придружио и доктор Густаф Гронбергер, шеф шведске санитетске мисије у Србији у Првом балканском рату. Истакавши низ позитивних искуства које је стекао током боравка у Београду, у свом допису *Афшон-благети* и Гробергер каже, „да су лажи и претјеривања“ које специјални дописник *Дагџенс нихетиера* из Београда приписује Србима, „у вријеме када Шведска настоји да побољша своје трговинске везе с њима, најмање што се може рећи непримјерене.“⁹³

Да ове њихове тврдње у вези са побољшањем шведских трговинских веза са Србијом нису биле неосноване, налазимо потврду на другој страни. Наиме, управо тих дана Ерик Најман је од њих двојице затражио препоруке ради подношења захтјева за додјелу такозване „извозне стипендије“ коју је у сврху побољшања свог извоза у „Русију, балканске и ваневропске земље“, шведска Трговинска комора од 1909. године дјелила шведским држављанима настањеним у овим земљама. Приликом избора својих стипендиста, у Трговинској комори су посебно вредновали кандидате који су посједовали практично трговачко искуство и теоријско знање о тржишту земље у којој су живјели.⁹⁴ Са очигледном намјером да истакне своје квалификације у том погледу, Најман је у другом броју септембарског издања часописа „Шведски извоз“ за 1913. годину објавио дужи чланак у коме је донио детаљан опис српског тржишта и изнио низ мјера које је по његовом мишљењу било потребно предузети да би се створили повољнији услови за продор шведске индустријске робе на ово аграрно тржиште. Попут Весига (1909), и он је сматрао да о неком битнијем повећању шведског извоза у Србију не може бити говора уколико шведске фирме не покажу већу флексибилност у погледу дужине рокова за исплату испоручене робе. С друге стране, шведским извозницима је поручио да су српске трговинске фирме већином „платежно солидне“ и да педантно испуњавају своје пословне обавезе. Похваливши претходно рад генералног конзула Давида Ј. Симића на унапрјеђењу шведског извоза у Србију, у корист своје кандидатуре је на крају истакао, да би се „вишеструко исплатило уколико би уз Симића на том послу био ангажован и један Швеђанин

⁹² ”Ett fult angrepp på den serbiska nationen. Generalkonsul Carlsson uttalar sig om Serbien. Tillbakavisar ”D. N:s artiklar som otillståndiga”, Aftonbladet, tisdag, 16 september 1913, Nr. 251.

⁹³ ”Äro serberna ett undermåligt folk. Uttalande av f.d. chefen för svenska ambulansen i Belgrad”, Aftonbladet, fredag, 19 september 1913, Nr. 254.

⁹⁴ Карлсонова препорука датирана је на 15. септембар, док Гронбергер на своју препоруку није ставио прецизан датум. RA, Kommerskollegium Huvudarkivet Stora dossierserien Flaa: 734 и 742.

који добро познаје и српске и шведске привредне прилике.⁹⁵ Своје амбиције у том погледу изнио је и Антону Карлгрену да би их овај објавио у свом седмом, и уједно последњем чланку из Србије.⁹⁶

Три дана након што је *Дагенс нихетер* објавио Карлгренов чланак, Најман је Трговинској комори упутио молбу у којој је затражио да му се на име извозне стипендије додјели износ од 5.000 круна, што би му, како каже, „омогућио да се искључиво посвети раду на увозу шведских производа у Србију“.⁹⁷ Молбу је крајем октобра комплетирао промеморијом у којој је изнио главне правце свог будућег дјеловања на том пољу. Из овог документа сазнајемо да је велику наду полагао на добивање послова у вези са разним државним набавкама. У ту сврху је већ био „започео преговоре с једним политички утицајним Србином“ уз чију „помоћ“ је намјеравао да дође до ових уносних послова. Имао је у плану да у Београду сагради велики магацин са одвојеним изложбеним простором у коме би заинтересоване шведске фирме могле да излажу узорке својих производа, чиме је у ствари хтио да избјегне сувишне трошкове транспорта тако што би лагеровао веће количине робе за коју је сматрао да ће имати прођу на српском тржишту. Ту је превасходно мислио на разне алате, оруђа и друге израђевине од чувеног шведског челика, грађевински материјал и папир.⁹⁸ Његову кандидатуру су средином октобра подржале три шведске фирме са којима је већ био остварио пословну сарадњу.⁹⁹

⁹⁵ Svensk Export, Nr 482, september 1913, häfte 18, ”Svensk exportmöjligheterna på Serbien”, 561–563.

⁹⁶ ”Sveriges handelsförbindelser med Serbien; hög tid att något göras från svensk sida”, Dagens Nyheter, lördag, den 20 september 1913, Nr 15568.

⁹⁷ Најман – Трговинској комори, Београд 10/23. септембар 1913, RA, Kommerkollegium Huvudarkivet Stora dossierserien Flaa: 742. Поред већ поменутих препорука које је добио од Карлсона и Гронбергера, Најман је уз молбу приложио и препоруке следећих фирми и особа: Краљевске српске повлашћене фабрике шећера, Првог краљевског повлашћеног бродарског друштва, шведског генералног конзула Давида Ј. Симића, секретара београдске берзе М. Радуловића, београдског трговца Софранија Јовановића, др. Фрица Бауера, шефа шведске санитаретске мисије у Београду у Другом балканском рату, поручника Георга Васела, дописника дневног листа „Свенска дагбладет“ из Србије у Првом балканском рату новинара Антона Карлгрена, лутеранског пастора А. Јонкеа из Београда, те извјесног Антона Мишела који је такође био настањен у Београду.

⁹⁸ Најман – Трговинској комори, Београд 9/22. октобар 1913, RA, Kommerkollegium Huvudarkivet Stora dossierserien Flaa: 742.

⁹⁹ Ради се о фабрици пољопривредних машина “Ystads gjuteri och mekaniska verkstads AB” из Истада у јужној Шведској у којој је као пројектант радио до 1907. године; затим фабрици алата “AB Alfred Wesströms verktygfabrik” из Ротебруа од које је за потребу Краљевске српске шећеране купио једну партију ножева за сјечу шећерне репе, те фабрици жељезничких мостовних конструкција “Berglunds mekaniska verkstad AB” из Стокхолма коју је заступао на српском тржишту. RA, Kommerkollegium Huvudarkivet Stora dossierserien Flaa: 742.

Нашавши да се ради о подобном кандидату, Трговинска комора је 24. априла 1914. године донијела одлука да Најману додјели стипендију у висини од 3.000 круна. Према ономе што се може видјети из сачуваних извора, Најман је с великим ентузијазмом кренуо да ради на увозу шведске индустријске робе у Србију.¹⁰⁰ Да је у томе имао и успјеха, индиректну потврду нам пружају бројке о рапидном повећању шведског извоза у Србију у периоду када се он почео бавити трговином.¹⁰¹ Тако, шведска трговинска статистика за 1913. годину биљежи да је те године у Србију извезено шведске робе у вриједности од 286.298 круна. Највећи дио те суме, 199.285 круна, односио се на 9.594 000 килограма минералних стијена којима су калдрмљене београдске улице. Поред тога, те године је увезено и 60.853 килограма коњских чавала у вриједности од 58.502 круне те других металних израђевина у износу од 2.333 круне. Остатак суме се односио на бензинске и фотогене моторе. С друге стране, у току 1914. године из Шведске је у Србију испоручено робе у вриједности од 110.235 круна, од чега је 59.859 круна отпадао на чавле и друге металне израђевине, а 50.264 на разне врсте мотора.¹⁰²

VI

Територијалне промјене које су након окончања балканских ратова улиједиле на геополитичкој карти Југоисточне Европе, нису оставиле равнодушне ни водеће политичке структуре шведске државе. Не губећи ниједног тренутка из вида своје интересе, у шведском Министарству спољних послова су непосредно након окончања ових ратова почели да праве планове за успостављање директних дипломатских односа са територијално увећаним балканским државама. Основни мотив с којим се прилазило овом послу лежао је у потпуности на линији 1906. године зацртаног спољнополитичког курса земље према коме је шведска дипломатија свој рад у првом реду имала да подреди јачању економских интереса земље. Сходно томе, министар спољних послова Алберт Ехренсверд (Albert Ehrensvärd), крајем новембра 1913. године је обавијестио Бек-Фриса да, „поред Беча, има намјеру да га на нерезидентној основи акре-

¹⁰⁰ О томе вјерно свједоче десетине дописа које је Најман у току 1914. године упутио на адресу Општег удружења. RA, Sveriges Allmänna Exportföreningens arkiv, Inkomna skrivelser (1914), E1a: 111 и 112.

¹⁰¹ У једном свом извјештају Бек-Фрис наводи да се Најман трговином почео бавити 1912. године. Бек-Фрис – Валенбеју, Беч, 27. април 1916, RA, UD: s 1902 års dossiersystem, v. 756.

¹⁰² Sveriges officiella statistik. Handel berättelse för år 1913 af Kommerslkollegium, Stockholm 1915. 446; Sveriges officiella statistik. Handel berättelse för år 1914 af Kommerslkollegium, Stockholm 1916. 453.

дитује још и у Букурешту и Београду“ и од њега затражио да изнесе своје мишљење „у коликој мјери би овај корак могао да допринесе побољшању шведских извозних могућности у ове земље“.¹⁰³

У свом одговору, који је у Стокхолм упутио у другој половини децембра, Бек-Фрис је констатовао да би један такав корак недвосмислено довео до повећања шведског извоза у Румунију и Србију. Успостављањем директних дипломатских односа, каже он даље, „у првом реду би се избјегла досадашња зависност од посредничке дипломатије и уједно повећала брзина и ефективност у дипломатском саобраћању с овим земљама“. Поред тога, „приликом својих повремених посјета, шведски посланик би био у прилици да успостави корисне политичке и комерцијалне контакте у њима“. Међутим, на крају свог излагања Бек-Фрис ипак наводи, да сви ти кораци не би били довољни уколико се при посланству у Бечу не би поставио и један трговачки аташе који би систематски радио на унапређењу трговинских односа с овим земљама. Уз одговор је приложио промеморију у којој је донио детаљан опис економских мјера које је српска влада предузела у ослобођеним крајевима, те корака које су владе Аустрије, Угарске и Холандије предузеле на унапређењу свог извоза у Србију након окончања балканских ратова. Тиме је без сумње хтио да укаже на мјере које би и шведска влада требало да предузме уколико жели да се појави као озбиљан конкурент на српском тржишту. Будућност шведског извоза у Србију видио је у извозу пољопривредних машина на српско аграрно тржиште.¹⁰⁴

Бек-Фрис је почетком јануара 1914. године боравио у Стокхолму гдје се са министром Ехренсвердом договорио да у аустроугарском Министарству спољних послова провјери да ли с њихове стране постоји нека сметња у погледу владине намјере да га на нерезидентној основи акредитује при српском и румунском двору. Сходно томе, по повратку у Беч Бек-Фрис је одмах посјетио Балхаусплац гдје је на ту тему обавио разговор са бароном Макијом, замоливши га да са садржајем њиховог разговора упозна грофа Берхтолда. Већ сутрадан од њега је добио допис у коме му је јавио да Аустругарска у том погледу неће правити никакве сметње и уједно га замолио да министру Ехренсверду пренесе изразе своје дубоке захвалности што га је о овој намјери своје владе унапријед обавјестио.¹⁰⁵

¹⁰³ Ехренсверд – Бек-Фрису, Стокхолм, 27. новембар 1913. (концепт), RA UD 1902 års dossiersystem, v. 493 б.

¹⁰⁴ Бек-Фрис – Ехренсверду, Беч, 18. децембар 1913, RA, UD 1902 års dossiersystem, v. 493 б.

¹⁰⁵ Берхтолд – Бек-Фрису, Беч, 6. јануар 1914; Бек-Фрис – Ехренсверду (телеграм и депеша), Беч, 6. јануар 1914, RA, UD 1902 års dossiersystem, v. 493б.

Коначна одлука о успостављању директних дипломатских веза са Србијом донесена је на сједници Министарског савјета одржаној на двору у Стокхолму 4. априла 1914. године.¹⁰⁶ С тим у вези, нови министар спољних послова Кнут Валенберј је 1. маја од српске владе затражио агреман за Бек-Фриса. Након што је примио позитиван одговор, Валенберј је 5. маја јавио Бек-Фрису да је акредитован и у Београду, да би му већ идућег дана упутио акредитиве које је у име одсутног краља потписао престолонаследник Густав.¹⁰⁷ Међутим, Бек-Фрис је 9. маја замолио Валенбеја да умјесто престолонаследника акредитиве ипак потпише краљ, сматрајући да би изостанак његовог потписа „могао произвести негативан утисак на српском двору“. Прихвативши ову његову сугестију, Валенберј му је крајем маја упутио нове акредитиве. Примивши тако сва потребна акта, Бек-Фрис је обавјестио Валенберја да ће након повратка с љетњег одмора отпутовати у Београд ради предаје акредитива српском краљу.¹⁰⁸ Избијање рата крајем јула га је, међутим, спрјечило да ту намјеру и оствари.

Dušan Topalović

REVIEW OF DEVELOPMENT OF THE SWEDISH-SERBIAN TRADE
AND CONSULAR RELATIONS UNTIL 1914

S u m m a r y

With respect to their mutual geographical position and the role they played in the system of international relations in the late 19th and early 20th century, the Kingdom of Serbia and the Kingdom of Sweden did not have much common points of interest and therefore not a great need for the establishment of direct diplomatic relations. Instead direct, the two countries have maintained bilateral relations over the missions in a third country and by occasionally sending delegations to the diplomatic missions of special character. Later on, the Kingdom of Serbia has opened two honorary consulates in this Scandinavian country whose work was mainly focused on the establishment and improvement of trading links and relations between the two countries. The first Serbian consulate in Sweden was opened in April 1900 in Stockholm. The duty of consul was entrusted to Ernst Hedin, director of the Swedish branch of the American insurance company “Gresh-

¹⁰⁶ RA, Kabinettet/UD Huvudarkivet, 1914 års Stats Råds protokoll A3A: 57.

¹⁰⁷ Валенберј – Пашићу, Стокхолм, 1. мај 1914 (концепт); Пашић – Валенберју, Београд, 3. мај 1914 (телеграм); Валенберј – Бек-Фрису, Стокхолм, 5. и 6. мај 1914. (концепт), RA, UD 1902 års dossiersystem, v. 493б.

¹⁰⁸ Бек-Фрис – Валенберју, Беч, 9. мај 1914; Валенберј – Бек-Фрису, Стокхолм, 23. мај 1914; Бек-Фрис – Валенберју, Беч, 25. мај 1914; RA, UD 1902 års dossiersystem, v. 374.

am”. However, first traces of trade between the two countries were found in 1905, which means five years after Hedin came into his office.

Given the small balance of trade with Serbia, the Swedish Government launched the initiative in March 1907 for concluding trade contracts on the basis of the highest favored. The contract was signed in early April and became effective at the end of October of the same year. Around the same time, in the industrial city of Norrköping another Serbian Honorary Consulate in Sweden was opened. On that occasion, the duty of the consul was entrusted to engineer Arthur Hultkvist, director of the local electric and tram company. Shortly thereafter, at the end of March 1908, Hedin was denied trust and, at the end of August, Carl Adam Carlson, director of the Workers’ Bank (Arbeteringens bank) in Stockholm, was appointed to his position. Unlike its predecessor, Karlson worked much better on the establishment of trade exchange between the two countries. Therefore, at the end of 1910, he was promoted to the position of honorary consul general.

On the other hand, in August 1911, the Kingdom of Sweden opened its general honorary consulate in Serbia led by a reputable parliamentary deputy and Belgrade merchant, David L. Simić. In the period after the conclusion of the trade agreement, although it was not a large-scale, trade between the two countries ranged upward. Serbia has placed on the Swedish market only one of its export product, prunes, while the Swedes mostly exported to Serbia nails for shoeing horses and agricultural machines. After the Balkan wars, Sweden has made visible efforts to increase its trade exchange with Serbia. Thus, in April 1914, the Chamber of Commerce (Kommerskollegium) awarded one of their special “export scholarship” to Erik Neuman, a Swedish engineer who has been permanently residing in Serbia since June 1909. After the Balkan wars, the Swedish Government decided to establish its direct diplomatic relations with Serbia on a non-residential basis. However the outbreak of war in the summer of 1914 prevented the full implementation of that intent.